

Българският черноморски бряг по данни от средновековни карти

Преслав И. Пеев, Веселин Д. Пейчев

Институт по океанология, БАН, Варна

Средновековните карти, дело на западноевропейски картографи, представляват безценен източник на информация за историята на българските земи. Липсата на достатъчен наративен изворов материал още повече засилва тяхното научно значение при възстановяването на историческата обстановка. За Черноморското крайбрежие с най-голяма стойност са морските карти и портуланите. Последните в своята същност са кратки описания на пристанищата (портовете, откъдето произлиза и името им), като в повечето случаи се давали раз-стоянията между тях в мили, посоката на плаване, а по изключение – някои конкретни навигационни бележки. Съставителите на морските карти през XIII - XV в. преимуществено били италиански и каталонски моряци. Поредицата технически нововъведения, като компасът, лагът, астролабията, улеснили измерванията и по такъв начин се обяснява относителната точност на представяне на описваните райони. По схематичните картни изображения били означавани най-необходимите обекти по бреговете – наред с пристанищата и носове, удобни заливи, устия на реки, острови. За по-ясно възприемане носовете обикновено са по-дълги, островите – поголеми, заливите са значително по-вадени в сушата и пр.

Черно море се появило в морската картография към края на XIII в. Необходимо е да се отбележи, че през периода XIII - XIV в. (непосредствено до падането на Второто българско царство

под властта на османските турци) почти целият западен бряг (от делтата на р. Дунав до Ахтопол) с краткотрайни прекъсвания се владее от България. Досега са известни около 1500 морски карти от XIII - XV в., от които около 300 включват или изобразяват само Черно море. В повечето случаи черноморският басейн е на картни листове заедно с Егейско море и Източното Средиземноморие.

През 1453 г. в турски ръце паднала столицата на Византийската империя Константинопол. От края на XV – началото на XVI в. Черно море се превърнало в “турско езеро” и било затворено за западноевропейските търговци. Лишени от директна информация, картографите от следващите векове копирали старите картни изображения от XIII – XV в. На появилите се през късното средновековие карти на Балканския полуостров отново фигурира Българското крайбрежие с неговите особености.

В повечето карти от XIII до XVII в. голямо впечатление правят изображенията на острови, които днес не съществуват или пък са с по-малки площи от картираните тогава.

През Средновековието е наблюдавано спадане на морското равнище. Това е Корсунската регресия по името на средновековния град Корсун (ант. Херсонес, дн. гр. Севастопол, Украйна). Тази регресия е последвала Нимфейската трансгресия, която превишила съвременното морско ниво с 1 - 2 m и е станала причина за заливането на пристанищата и части от античните

градове по Черноморското крайбрежие (към VI в. сл. Хр.).

По данни на братя Шкорпил (1932) по време на “паметната битка на народите” от 1444 г. между войските на полско-унгарския крал Владислав III Ягело Варненчик и османските турци районът между Варна и кв. ”Аспарухово” представлявал блатисто и мъчнопроходимо място, което също доказва регресивния стадий.

Очевидно през този период бреговата линия е била различна от съвременната и напълно очаквано е да е имало по-малки или по-големи острови, които днес не съществуват, но да са били от значение за средновековните навигатори (места за укриване при силни ветрове, рифови опасности и пр.). Тези съображения намират пълно потвърждение в морските карти от XIII - XVI в., които представят крайбрежието в детайли. Върху използваните от нас карти ясно личат острови, които днес се намират под морското равнище.

В Анонимна карта на Черно море от 1542 г. (фиг. 1) са отбелязани 12 острова в българския участък: по един южно от н. Калиакра и при устието на р. Камчия, седем в района на Бургаския залив, от които два са по-големи, и три пред полуостров по Странджанския бряг. Почти същата картина се наблюдава в картата на Черно море от Батиста Агнезе отново от 1542 г. (фиг. 2). Островите са разположени така: един южно от н. Калиакра, един пред устието на р. Камчия, един пред н. Емине, пет в Бургаския залив, като три са малки, а

два – големи, три са в акваторията на Странджанското крайбрежие. С пълно основание можем да предположим, че за изготвянето на двете карти е използван общ източник.

По-малко острови (пет) има в картата на Черно море и Източното Средиземноморие от 1452 г. дело на Якоб де Жирондис: един при устието на р. Камчия, един източно от н. Емине и три в Бургаския залив. Малкият брой острови в тази карта може би се дължи на нейния по-дребен мащаб.

Седем отбелязани острова има в картата на Албино де Канепа от 1489 г. (Фиг. 3), като местоположенията им не се различават от посочените дотук: един източно от р. Камчия, четири в Бургаския залив и два по Странджанското крайбрежие.

В картите на Балканския полуостров от XVII - XVIII в. също има нанесени

Фиг. 1. Анонимна карта на Черно море от 1542 г.

Фиг. 2. Фрагмент от карта на Черно море от Батиста Агнезе от 1542 г.

Фиг. 3. Карта на Черно море от Албино де Канепа от 1489 г.

острови, като съвсем естествено техният брой е по-малък. Причините основно се свеждат до факта, че не са били предназначени за навигационна употреба, мащабът е по-дребен и преди всичко има промяна на бреговата линия. Така например средновековният Девелт (западно от Мандренското езеро) към началото на XIII в. е бил все още пристанищен град. През 1203 г. сваленият от престола византийски император Алексий III Ангел (1195 - 1203) пристигнал в града с лодка (Nisetae Choniatae). Спо-менатата Корсунска регресия е последвана от Лазската трансгресия и в резултат древният град Скафида (при с. Димчево, бившето Skef) е залят от водите на Мандренското езеро.

Значителни части от сушата е погълната от морето през последните векове. Така например несебърската църква "Христос Акрополис" рухнала през 1855 г. Самото име на храма подсказва, че на това място се е намирал акрополът (най-високата и добре укрепена част) на древния град. Днешните подводни рифове Гата и Милос пред Созополския полуостров в края на XIX и началото на XX в. представлявали малки скалисти островчета, като това е документирано от редица наблюдатели (Иречек, 1974; Шкорпил, 1891). Безценна информация ни дава картната схема на френския консул Дегран (фиг. 4), който в началото на миналия век провеждал

разкопки в Созопол. Макар и с известни неточности, на нея ясно личат островите Гата и Милос (Seuge, 1924).

Съпоставянето на средновековните морски карти със съвременната батиметрична карта, съчетано с анализ на динамичните процеси в бреговата зона дават възможност да се идентифицира местоположението на островите, които днес не съществуват.

Важно значение за формиране на съвременния релеф на бреговата зона има абразионният процес, чиято скорост се определя главно от състава на скалите и хидродинамичния режим на крайбрежието.

Понастоящем черноморското ниво се повишава, като на базата на данни от мареографите във Варна и Бургас и от нивомерните рейки във Варна, Несебър и Бургас е определена скорост на повишение – 3 mm/year (Марков,пейчев, Пърличев, 1991; Metreveli, 1996; Веселинов, Мънгов 1998).

Нови данни за скоростта на абразия по Българския Черноморски бряг са публикувани от пейчев (1998). Въз основа на тях е извършена класификация на скалите по степен на тяхната абразионна устойчивост (Peitchev, Solakov, 1999).

Ако се приеме, че съвременните фактори, формиращи бреговата зона, са

Фиг. 4. Картна схема на разкопките на Дегран началото на XX век

действали от Средновековието до днес, е възможно да се възстанови нейната еволюция.

На картите, отпечатани през XV в., които вероятно са съставени през XIII - XIV в., най-много острови (от три до седем), които днес не съществуват, са нанесени в Бургаския залив.

Понастоящем най-високата скорост на абразия по нашето крайбрежие е измерена в силноабрадируемите алевролити и глини, които изграждат брега в Северозападната част на Бургаския залив между градовете Поморие и Бургас (н. Кротирия, н. Лахна, кв. Сарафово). Там средногодишната скорост на абразия е определена на 1.05 m/year, като в отделни участъци достига 2.5 m/year. Абразионната площ надхвърля 10 dca/year (П е й ч е в, 1998).

Ако тези темпове на абразия са съществували през последните 6 - 7 века, изминали от съставянето на морските карти, може да се предположи, че е преработена брегова ивица с ширина 0.7 - 1.6 km, а вероятно и повече, тъй като морското равнище е било по-ниско. Същевременно земната кора в Бургаската низина понастоящем потъва със скорост 1.5 mm/year. Абразионният профил на равновесие не е достигнат досега. Абразионният процес е бил насочен в северна и западна посока, което се установява от асиметрията в батиметричната карта на Бургаския залив – дълбочините и наклонът на подводния брегови склон в северната част са по-малки от тези в южната. Носовите в Южната част са изградени от много слабоабрадируеми скали – н. Форос и н. Чукаля от калиевоалкални трахити, а н. Атия и н. Акин – от меланократни калиево-алкални сиенити. Средната скорост на абразия в тях е 0.01 m/year.

Абразионният процес в северната част

на Бургаски залив е съчетан със свлачища при кв. Сарафово и срутища при н. Лахна. Възможно е отбелязаните в старите морски карти острови да са остатъци от древни свлачища или повисоки участъци от сушата, незалети от трансгресията. Постепенно алевролитите и глините са били размити от абразията, а под морското равнище са се съхранили скални банки, изградени от неогенски варовици и пясъчници. На съвременната батиметрична карта в Северната част на Бургаски залив са отбелязани редица скални банки на дълбочина 5 - 7 m (Кръстова, Поморийска, Ставро, Лахна, Спитфаер, на Блонд, Бургаски риф).

Трите острова, изобразени в средновековните карти пред Странджанското крайбрежие са вероятно подводните плитчини, намиращи се северно от н. Инеада (Турция).

Островите, нанесени срещу н. Калиакра и н. Емине, са били разположени на днешните техни подводни продължения, които се очертават на батиметричните карти. Островът, нанесен пред устието на р. Камчия, може да се идентифицира със сега съществуващата плитчина на дълбочина 5 m, образувана вероятно върху скална банка от твърдия отток на реката, който е най-голям измежду българските черноморски реки и преди построяването на четирите язовира е достигал 1.12 млн Mg/year (Р а й н о в и др., 1984).

Проучването на средновековните морски карти и сравнението им със съвременните дава допълнителна ценна информация за процесите, протичали в бреговата зона, и промените в бреговата линия, настъпили през последните векове. На картите са нанесени гербове на крайбрежни градове и други хералдически знаци, които представляват интерес и за други специалисти.

ЛИТЕРАТУРА

- В е с е л и н о в, В., Г. М ъ н г о в, 1998. Многогодишни колебания на морското ниво по Българското Черноморско крайбрежие. В: Брегоукрепване и дълготрайно стабилизиране на склоновете на Черноморското крайбрежие. С. АИ “Проф. М. Дринов” 70 - 77;
- И р е ч е к, К., 1974. Пътувания из България. С. 734;
- М а р к о в, Х., В. П е й ч е в, Д. П ъ р л и ч е в, 1991. Многогодишни изменения на черноморското ниво по Българското крайбрежие. В: Рационално усвояване и защита на природните ресурси на Варненския регион. Варна. 49 - 53;
- П е й ч е в, В., 1998. Абразионният процес на Българския черноморски бряг. В: Брегоукрепване и дълготрайно стабилизиране на склоновете на Черноморското крайбрежие. С. АИ “Проф. М. Дринов” 139 - 142;
- Р а й н о в, Щ., И. Н и н о в, Д. П е ч и н о в, И. Н е н о в, 1984. Влияние на хидротехническите съоръжения върху твърдия отток на р. Камчия. Хидрология и метеорология. № 1;
- Ш к о р п и л, Х., К. Ш к о р п и л, 1891. Черноморското крайбрежие и съседните подбалкански страни в Южна България. СбНУ. IV. 127;
- Ш к о р п и л, К., Х. Ш к о р п и л, 1932. Владислав Варненчик. Издание на Варненското археологическо дружество. Варна;
- М е т р е в е л и, G., 1996. Some of the main results the current eustasy investigation. Rep. Conf. of IOC. Varna;
- Н и с е т а е Ч о н и а т а е, 1975. Historia. ed. J.-I. van Dieten. New York. 547;
- П е и т ч е в, V.D., D.P. S o a l k o v, 1999. Classification des roches du littoral Bulgare de la Noire d’apres le degre de resistance a l’abrasion. Compt. rend. Acad. Bulg. Sci. 52, 11/12 67-70;
- S u e r e, G., 1924. Archeologie Thrace. RA.

The Bulgarian Black Sea coast according to medieval charts

Preslav Peev, Veselin Peychev

(Summary)

In this feature medieval charts are compared with the contemporary bathymetric map of littoral zone of the Bulgarian Black Sea coast. There are analyses the dynamical processes, which has been on coastal zone and occurred in the relief. It is made attempt for identification of the position of islands, which are representation on the medieval charts, but today is not exist.

Постъпила на 22.03.2001 г.